

Výstava Nebeská družina. Svaté obrázky ze sbírky rodiny Scheybalových

Muzeum Českého ráje v Turnově,
24. října 2024 – 19. ledna 2025

V Kamenářském domě Muzea Českého ráje v Turnově se od 24. října 2024 do 19. ledna 2025 konala výstava *Nebeská družina* s podtitulem *svaté obrázky ze sbírky rodiny Scheybalových*. Tato výstava volně navázala na předchozí projekty muzea, které se zpřístupňování rozsáhlé sbírky manželů Jany a Josefa Václava Scheybalových věnují již delší dobu. Po výstavě betlémů a výstavě „Ze svatého kouta“ věnované lidovým podmalbám na skle organizátoři rozšířili tematický rámec o fenomén svatých obrázků zasazený do širšího kulturně-historického kontextu. Výstava poprvé představila veřejnosti rozsáhlé bohatství svatých obrázků ze Scheybalovy sbírky. Jejich množství a tematická různorodost činí tuto kolekci v českém prostředí mimořádnou. Výstava se zaměřila nejen na estetickou stránku vystavovaných předmětů, ale snažila se svaté obrázky představit jako součást každodenního života venkovských a měšťanských vrstev převážně katolických věřících v 18. až 20. století i jako živoucí kulturní dědictví. Autoři, historik umění Miroslav Cogan, etnografka Vladimíra Jakoubčová a regionalistka Kateřina Jakubičková se proto v jednotlivých výstavních úsecích zaměřili

na úlohu této drobné grafiky v životě jednotlivce, rodiny, ale také v širším kulturně-historickém kontextu.

Exponáty byly prezentovány v kombinaci prosklených vitrín a nástěnných panelů s doprovodnými texty, které přehledně uváděly jednotlivé tematické okruhy. Výrazným prvkem instalace byla stylizovaná scéna s figurínou ženy v tradičním oděvu, jež otevírá malovanou truhlu plnou nalepených svatých obrázků. Autoři tak nenápadně poukázali na fenomén spontánního uchovávání těchto drobných devocionálií v úložných prostorách venkovského nábytku, což je aspekt, který zatím spíše uniká systematické pozornosti. Skutečnost, že si lidé obrázky přinášeli z významných poutních lokalit, kde je získávali jako požehnané suvenýry a následně je vylepovali na osobním nábytku, z nich mimoděk vytvořila osobní mapy pohybu jednotlivců v regionu i za jeho hranicemi. Z tohoto úhlu pohledu se tak svaté obrázky stávají opomíjeným historickým pramenem, jenž nenápadně, ale výmluvně vypovídá o mobilitě venkovského obyvatelstva a jeho poutních tradicích. Tento akcent ostatně rozvinul i další výstavní celek, který ukázal, jak se svaté obrázky stávaly nedílnou součástí životního cyklu – od kolébky až po rakev. Sloužily jako talismany chránící před nemocemi i přírodními pohromami, byly vkládány do modlitebních knížek, zavěšovány nad postel nebo upevňovány na dveře domů a hospodářských budov. Kromě náboženského významu měly i silnou magickou

funkci – věřilo se, že posvěcení nebo dotek zázračného obrazu obrázku propůjčuje zvláštní moc.

Poukázáno bylo rovněž na rozpor mezi oficiální církevní doktrínou a lidovou zbožností – zatímco církev některé praktiky spojené s obrázky odsuzovala, v lidovém prostředí byly běžnou součástí léčebných praktik a ochranných rituálů. Díky pestré škále vystavených artefaktů a doprovodných textů si návštěvník uvědomil, že svaté obrázky nebyly jen pouhou dekorací nebo památkou na poutě, ale živým prvkem každodenního života, v němž se tradičně proplétaly víra a magie.

Výstava také poutavě zmapovala svaté obrázky nejen jako předměty víry, ale i jako fascinující sběratelský fenomén. Představeno bylo rozmanité technické zpracování svatých obrázků, kdy vedle nákladných pergamenových tisků 18. století zde bylo možné vidět průmyslově vyráběné litografie či drobné „polykací“ obrázky, jejichž velikost byla určena fyziologickými možnostmi člověka. Největším vystaveným exemplářem byl veraikon vytištěný na hedvábí, sloužící jako doklad o vykonané pouti do Říma. Pozoruhodné byly i škapulířové tisky původně několikrát přeložené a pečlivě uschované v textilních schránkách. Výstava se věnovala i historickému vývoji svatých obrázků, jejich technickému zpracování a proměně jejich role od vzácných uměleckých kusů až po masově produkované grafiky. Kořeny tohoto fenoménu sahaly až do středověku, kdy poutní odznaky a medaile mohly

být otačeny do pergamenu či papíru. Největšího rozkvětu se však svaté obrázky dočkaly v období baroka, kdy se výrazně rozšířil počet poutních míst a s nimi i poptávka po náboženských tiscích. Zatímco v 18. a 19. století se objevovaly i ručně malované obrázky, hlavní roli převzaly grafické a tiskařské techniky, které umožňovaly rychlou a levnou výrobu ve velkých nákladech. Vedle tradičního dřevořezu a hlubotiskových metod, jako byly mědirytina a lept, se na počátku 19. století prosadila litografie a později ocelorytina, která umožňovala tisknout tisíce kusů. Nejstarší exponáty výstavy – kolorované čarové lepty z Flander od Johana van den Sande – pocházejí ze 17. století, zatímco nejmladší z 1. poloviny 20. století už nesou stopy moderních polygrafických technik. Dlouho se svaté obrázky kolorovaly ručně, což z každého kusu činilo v jistém smyslu originál. Levná práce domácích koloristů oddálila nástup vícebarevného tisku, ale s příchodem průmyslových tiskových metod, jako byla chromolitografie, světlotisk nebo později ofsetový tisk, se od ručního kolorování na přelomu 19. a 20. století postupně upustilo.

Konec této éry završila fotografie, která se stala novým prostředkem vizuální zbožnosti.

Zakázky na svaté obrázky plnili již barokní mistrři, například Jan Jiří Balzer nebo Johann Andreas Pfeffel v Augsburgu. Postupně se však tento obor stal výnosným nakladatelským odvětvím, na nějž se od poloviny 19. století specializovaly celé

tiskárny. Mezi nejvýznamnější patřily pražské dílny Zikmunda Rudla a Václava Hofmanna, hradecká a chrudimská tiskárna bratří Pacáků či renomované zahraniční podniky, jako bratři Benzingerové ve švýcarském Einsiedelnu nebo Johann Kravogl v Innsbrucku. K těm nejbližším českému prostředí patřila malá rodinná tiskárna Václava Langhammera ve Vrchlabí.

Výstava tak podtrhla, že svaté obrázky nebyly jen předmětem duchovní úcty, ale také důležitým artiklem náboženského trhu. Od pečlivě malovaných grafických listů až po sériově vyráběné tisky si uchovávaly své místo mezi uměním, lidovou zbožností i komerční produkcí.

Zvláštní prostor patřil v rámci expozice mariánské tematice, která byla na svatých obrázcích nejčastější. Panna Marie byla vnímána jako přímělkyně, ochránkyně rodin a patronka dětí a její vyobrazení se inspirovala slavnými poutními místy, jako Mariazell, Čenstochová, Loreto či Lurdy. Vedle Panny Marie se na obrázcích objevoval Kristus, apoštolové a celá „nebeská družina“ světců a mučedníků. Mezi nejvýznamnější patřili sv. Petr, sv. Pavel, sv. Jan Evangelista, sv. Jiří či sv. Markéta. Své místo zde měli i zemští patroni – v Čechách sv. Václav a sv. Vojtěch, ve Slezsku sv. Hedvika, v Rakousku sv. Florián, v Maďarsku sv. Štěpán a sv. Ladislav. Výjimečné postavení zaujímal sv. Jan Nepomucký, který se stal významným světcem i mimo české země. Svaté obrázky

často reflektovaly místní kultovní tradice – poutníci si mohli odnést vyobrazení Panny Marie Bozkovské, Hejnické či Táboorského Jezulátka. Velká pozornost byla věnována i zobrazení malého Krista, zejména Pražského Jezulátka, oblíbeného v celé Evropě i Latinské Americe.

Přestože jsou svaté obrázky často vnímány jako historické artefakty, jejich dnešní přítomnost ukazuje, že se jedná o stále živý fenomén. Mnoho lidí je dodnes uchovává jako vzpomínku na rodinné tradice, poutní místa nebo jako předměty osobní víry. Novodobé tisky, často inspirované historickými předlohami, se objevují nejen v církevním prostředí, ale i v kontextu moderního sběratelství a umělecké tvorby. Výstavní počín turnovského muzea tak nepřinesl pouze pohled do minulosti, ale otevřel otázku, jakou roli mohou svaté obrázky hrát i v současné kultuře.

Výstava „Nebeská družina“ tak důstojně představila další část bohatství sbírky manželů Scheybalových. Doufejme, že tento výstavní projekt nebude posledním krokem v prezentaci této významné kolekce a že se i nadále bude nacházet prostor pro podobné expozice, které návštěvníkům umožní objevovat bohatství lidové kultury.

Václav Holas

Muzeum Českého ráje v Turnově